

R

ndszerváltozás
a közgazdaságtanban –
közgazdaságtan
a rendszerváltozásban

SZAMUELY LÁSZLÓ
CSABA LÁSZLÓ

Közgazdasági Szemle Alapítvány

Ez a tankönyv a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával, a Felsőoktatási Pályázatok Irodája által lebonyolított felsőoktatási tankönyvtámogatási program keretében jelent meg. A könyv kiadását a Magyar Nemzeti Bank Modernizációs Alapítványa és a Kopint–Datorg Konjunktúra Kutatási Alapítványa támogatta.

Lektorálta **Bauer Tamás**

Tartalom

Bevezető	7
Szamuely László A szovjet tervgazdasági modell átvétele és eróziója Magyarországon a hazai közgazdaságtudomány tükrében (1945–1970)	
A közgazdaságtan ideológiai „gleichschaltolása” (1945–1949)	17
A kontinuitás megszakadása a közgazdaságtanban	18
Főbb közgazdasági áramlatok a háború utáni első években	21
A közgazdasági kutatás megszűnése	27
Az újrakezdés reményei (1953–1957)	29
A társadalom magához térése és a közgazdasági kutatás feltámasztása	29
A mutatószámok javíthatóságától a gazdasági mechanizmus felülvizsgálatához	32
A piacorientált reform széles ívű koncepciójának kialakulása	33
Tetőzés és apály	38
Néhány megjegyzés az ötvenes évek reformkoncepciójáról	41
Egy alternatív tervgazdasági modell keresése	45
Törekvések a tervutasításos rendszer racionalizálására	46
A reformgondolat újjáéledése	49
Viták a „terv” és a „piac” viszonyáról	55
A központi tervgazdálkodás harmadik modellje	60
A reform után – merre tovább?	65

Csaba László

A második reformtól a rendszerváltozáson át a szociális piacgazdaságba (1970–1996)

A reform rehabilitálásával a piacgazdaság lényegének megértéséig	75
Hogyan haladható meg a se terv, se piac rendszere?	81
A vállalkozás az új mechanizmusban: vízió, remény vagy valóság?	90
Második reform helyett gazdasági szükségállapot	97
A párt fékez – a reform elszabadul	103
A harmadik reform modelljének kibontakozása	111
A szervezeti reform	119
A pénzügyi intézményrendszer reformja	122
A tulajdoni reform	125
Kulcsszerepben a külgazdasági nyitás	127
A kapitalizmusba való visszmenet	136
A közgazdasági irányzatok újjászületése – avagy milyen kapitalizmust akarjunk?	149
Zárzó helyett: a magyar közgazdasági gondolat néhány sajtószerűségéről	158

Bevezető

A második világháborút követő fél évszázad története fordulatokban oly gazdag volt, hogy a túlélés lehetőségének, a meghasonlás elkerülésének legkézzelfoghatóbb útjává a feledés, az emlékezetkiesés vált. A tömeges amnézia a tények halványulásával, a történeti, környezeti s általában a kontextuális összefüggések háttérbe szorulásával társul. A plurális rendszer és az audiovizuális eszközökkel átszőtt és terelt demokrácia pedig csábít és kényszerít az egymondatos, sarkos ítéletekre. Ezek pedig kellő számú ismétlés után a közgondolkodás patentjeivé válnak.

Ilyesfajta megállapításnak tekinthető az, hogy a diktatúra időszakában úgylis lehetetlen volt bármi értelmeset közreadni. Ezért a hazai közgazdaságtan egészében avitt és irreleváns is, és minél előbb feledkezünk meg róla, annál jobb. A kiút e szerint az elméleti főirány, a *mainstream* minél alaposabb elsajátítása lehetne, az e kötetben ábrázolt fél évszázados vívódás pedig csak az általános elmélet túlhajtott határeseteként lenne érdekes.

Ez – a korábban inkább csak Amerikában hangoztatott – felfogás határozottan megjelent Václav *Klausnál* (1989) a politikai rendszerváltozás idején, majd a reform-közgazdaságtan eredetiségét és hagyatékát elemző hazai és nemzetközi kutatásokban, és meghatározóan formálta a közgazdasági felsőoktatás átfogó reformját is. Meglehetősen elterjedt az a nézet is, hogy a rendszerátalakulásnak nincs és nem is lehet közgazdaságtana, az elméleti közgazdaságtannak, valamint a gazdasági rendszerekkel foglalatosskodó államigazgatási és politikai személyiségeknek pedig nincs és nem is lehet üzenetük egymás számára.

Úgy gondoljuk, nem visz előre a vélekedések vélekedésekkel, értékítéletek értékítéletekkel történő szembeállítás. A tiszta, szabatos közbeszéd kialakítása önérték. Egyetlen ország szellemi élete sem élhet emlékezetkiesésben, s nemzeti önértékelés sem lehetséges történelmi tudat nélkül. Márpedig a közép- és kelet-európai térségben egyre inkább tapasztalható, hogy a felnövekvő nemzedékek számára már az öt-tíz évvel korábbi szellemi

termékek sem élvezhetők, a régebbiek pedig – már pusztán nyelvezetük miatt is – meg se közelíthetők. Ezért is hasznos lehet a gondolkodási folyamat szabályozása, a szovjet dominancia kiépítése, fennállása majd lebomlása jegyében eltelt fél évszázad eszmetörténetének valamely *szempont* szerinti *egységes* elrendezése és összegzése. Természetesen lehet más rendezőelv(ek) szerint is eljárni, hisz minden szempontválasztás, amely túllép a jegyzetekkel ellátott bibliográfián, a tudományos minősítés vagy az egyetemi és az akadémiai előmenetel stációjának rögzítésén, eleve vitatható. Az efféle – némelyek számára elkerülhetetlenül önkényesnek tetsző – *súlypontképzés* híján azonban a tudományos mű áttekinthetetlen masszává és/vagy a hivatali értékítélet lenyomatává silányul, s épp az marad ki belőle, ami nagy távlatú áttekintésben visszamenőleg is érdekes lehet az utókor számára.

Az általunk választott rendezőelv a *gazdaság makrorendszere*, az ezzel kapcsolatos *nézetek, felfogások* és – a gyakorlattal időnként szerves kölcsönhatásban alakuló – *elméletek fejlődése*. Ezt a szempontot lehet ugyan tudományon kívülinek is minősíteni, azonban az a történelmi adottság jelenik meg benne, amin nem lehet se vitatkozni, se változtatni. Tudományon belüli értékelés lehet például a közgazdasági főirány vezető lapjában megjelent magyar szerzők publikációi számának és jellegének rögzítése. Ez azonban lényegénél fogva külsődleges a hazai társadalom és a hazai eszmetörténet szempontjából. Az a tény, hogy az angol energetikai piacról vagy az amerikai nők és négerké foglalkoztatási gondjairól gyakrabban lehet olvasni az *Economic Journal* vagy az *American Economic Review* lapjain, mint a magyar adó- vagy költségvetési rendszerről, nem jelenti az előző témakörök tudományosan felsőbbrendű voltát. Ezzel szemben egy adott történelmi korszakot feltétlenül olyannak kell venni, amilyen. Mai tudásunk birtokában sem vagyunk jogosultak arra, hogy átrendezzük azokat a prioritásokat, amelyeket e kor alakított ki. A történelem menete pedig kétségkívül eldöntött számos, a kortársak számára nyitott kérdést. A közgazdaságtan általános elmélete is fejlődött. Így az utókor bölcsességével lehet és kell a múlt gondolatait *értelmeznünk*.

Kötetünkben *nem szerepel* a hazai közgazdasági irodalom mennyiségének jó része, így a folyó gazdaságpolitikai és gazdaságirányítási kérdések vitatása, az ágazati gazdaságtanok – beleértve a jelentős infrastruktúra-kutatást –, a munkagazdaságtan és az üzemszervezés, a gazdaságtörténeti művek, a bér- és jövedelemkérdések elemzése, a külvilágban történtek (események és nézetek) ismertetése és elemzése, a környezetgazdaságtan, a gazdaságetika, a műszaki haladás kérdései, a tisztán metodológiai és elmélet-történeti írások, a pénzelmélet, a gazdálkodási módszerekről szóló írások (a készletgazdálkodástól a banküzemtanon át az adóügyekig) vagy a tananyag-

fejlődés bemutatása.¹ Tematikai okból és az *absztrakciós szint eltérése* miatt nem taglaljuk a növekedélméletet, a ciklus kutatás (köztük a hosszú távú ciklusok), a matematikai gazdaságtan és a marxizáló kísérletek eredményeit. Nem kívánjuk lebecsülni a felsorolt kérdések és a velük való foglalatosság jelentőségét. A magyar közgazdasági gondolat *teljes egészét* átfogó műből e kérdések sem hiányozhatnak, jóllehet ez a terjedelmet a jelenleg reálisan megjelentethető többszörösére növelné, s az egy meghatározott szempont szerinti összerendezést sem igen tenné lehetővé. A címválasztással ezért a témaválasztás és a feldolgozásmód *önként vállalt korlátait* is érzékeltetjük.

Jelen írásunk előzménye a Frankfurt/Oder-i Europa Egyetem/Viadrina szervezte nemzetközi kutatási program keretében született, Hans-Jürgen Wagener koordinálásával. Ez a kutatás a teljes kelet- és közép-európai térségben próbálta felmérni azt, hogy *mi maradt a szovjet korszak közgazdaságtanából* – a fenti leszűkített, rendszerközpontú értelmezés szerint. Az e kérdésre adandó válasz egyetlen kötetbe foglalva jelenik meg az angliai Routledge kiadónál [Wagener (szerk.) (1998)], ami a magyarországi fejlemények bemutatását csak rendkívül vázlatos formában tette számunkra lehetővé. Ugyanakkor mind a nemzetközi eszmecserék, mind a különféle hazai folyóiratok lapjain 1989 óta kibontakozott vita szenvedélyessége – és meglepően szerteágazó részvevői köre is – arra utalt, hogy az általunk vizsgált kérdés iránt a szellemi életben széles körű és konkrét érdeklődés mutatkozik. Ezért hasznos vállalkozásnak tűnt az, hogy megkíséreljük a kollektív emlékezetvesztés leküzdését. Módszerként a kérdéskörre vonatkozó *tényanyag* rendszerezett és célirányos *feldolgozása*, és a hazai szellemi élet igényei szerint bővített, de még kezelhető terjedelemben történő *bemutatása* adódott.

A nemzetközi párhuzam, az elkészült tanulmányok ismerete megerősített bennünket abban, hogy megközelítésünknek akkor is jelentős analitikai értéke van, ha más út is lehetséges. Világosan kirajzolódik, hogy empirikusan létezik a közgazdaságtannak ama sajátos nemzeti arca is, amit többen [Vincze (1996)] az axióma szintjén zárnak ki. Sőt, közvetlen összefüggés mutatható ki a reformkorszak, illetve annak hiánya és a rendszerátalakító elméletek, valamint a rendszerváltó gazdaságpolitika között. Így pedig a kilencvenes évekre kialakult jelentős eltérések is jobban érthetőek.

Több mint egy évtizede jelent meg Szamuely Lászlónak (1986) a reform-közgazdaságtan első negyedszázadáról szóló válogatása. Az akkori kor viszonyait tükrözte az, hogy e kötet terjedelmének alig egytizede volt a szerző saját értékelését tartalmazó bevezető elemzés. A kilenczted a korábban publikálatlan vagy időközben jórészt hozzáférhetetlenné vált, szétszórótt és agyonhallgatott forrásanyag közreadása volt. Az azóta eltelt időben a

¹ Egy-egy említett részterület komplex elemzésére hasonló igényel – ismereteink szerint – a terület gazdájának számítót egyetlen akadémiai bizottság, osztály vagy egyetemi tanszék sem vállalkozott ez ideig.

hazai könyvkiadás már mindent megjelentetett, amit lehetett – az egykori anyagihiányt mára inkább a túlzott anyagbőség váltotta fel.

Nagyot fordult a világ is, s ennek részeként nagyon is fontossá vált a hazai gazdasági gondolkodás *nem marxista gyökereinek* felkutatása. Fontossá vált az egypártrendszer megelőző – a korlátozott pluralizmus időszakában megfogalmazódott – gondolatok mai szempontú feldolgozása. A rendszerváltozás és az ezt követő kiábrándulás és szellemi pezsgés hatására *más összefüggésbe került* a reformkorszak és az átmenet számos gondolati konstrukciója, a vállalkozói szocializmustól az önigazgatáson és az átalakulási törvényen át a bankkonszolidációig. Ez pedig a *szellemi összefolyamat egészének* és részleteinek egyfajta – hol részleges, hol jelentősebb – *újraértékelését* követelte meg.

E kötetben ezért általában nincs részletes forrásismertető: az egyes részeket iránt érdeklődők a szövegben megadott helyeken lelhetik fel az idézett megállapítások bővebb szövegek környezetét. E kötet ezért *nem* az ismételt közreadásra, hanem az *értékelésre* helyezi a hangsúlyt, hiszen a források – a Petőfi Kör vitáitól a különféle reformbizottsági elképzelésekig – ma már hozzáférhetők. Egyébként is a közgondolkodást – rendkívüli időszakoktól eltekintve – a közreadott, nem pedig az íróasztalfiókban porosodó elképzelések formálták és formálják ma is. Belső anyagokra épp ezért ott és akkor támaszkodunk, ahol és amikor ezek jelentős fordulatot alapoztak meg, ezért ekkoriban a pusztán publikus írásokra korlátozódó korabeli áttekintésben lényeges elemek sikkadhattak el.

Végül – épp a történelmi félmúlt miatt – érdemes kiemelni e kötet *elmélettörténeti* jellegét. Egy-egy megállapítás szellemi értékét *újdonságai* és előrevivő elemei adják. E tekintetben az írás *önálló életre kel*, s nem igazolja szerzőjének későbbi sikeres vagy téves lépéseit más területeken, így például az üzleti életben vagy a politikában. És viszont: az utóbbiak fordulatosságban tett kijelentés/felismerés érvényét. Bármily nehéz, a plurális rendszerben meg kell tanulnunk a távolságtartást, törekednünk kell az egyes megállapítások *sine ira et studio* értékelésére, a túlpolitizáltság kiiktatására, az objektivitásra.

Könyvünk két szerző által külön megírt, és csak részben egybecsiszolt két *önálló részből* áll. Az első, Szamuely László írása – az 1945–1970 közötti szakasz – az újjáépítés, az irányított gazdaság helyébe a tervgazdaság kiépítése és reformjainak kérdéséről szól. A második, Csaba László által jegyzett 1970–1996 közti szakasz rendező elve a szocialista reformok rendszerváltozássá fejlődése, majd a szociális piacgazdaság eszméje és gyakorlata körül kialakult szellemi küzdelem. Úgy gondoljuk, a folyamat elméleti oldalát az előrevivő(nek bizonyult) nézetek ismertetése alapozza meg. Az eseménytörténeti, életrajzi és igazságtételi írások feladata marad a

minden korban szép számmal jelen lévő hátramoszdítók, sámánok, tudatlanok, újrafelfedezők, csodadoktorok és percemberkéik néven nevezése. Az elmélettörténet *tárgya* – az irodalom- vagy a zenetörténethez hasonlóan – a *maradandó érték feltárása*, anélkül, hogy ezzel hamis haladásideológiát vagy éppen történelmi determinizmust sugallna. A jelentős alkotások *számbavétele, rögzítése és rendszerezése* tetszőleges tudományfilozófia vagy világnézet mellett is a tudományos igénnyel fellépő elemző megkerülhetetlen *alapfeladata* marad. Az pedig, hogy egy adott időszak nézetei közül melyek valósultak meg és/vagy vitték előbbre a fejleményeket, visszapillantáskor ténykérdéssé válik, és függetlenül a korabeli cenzorok szándékaitól és más, ma már közömbös szempontoktól.

A magyar közgazdaságtan rendszerelemző fő sodrát mindig is jellemző eklekticizmus és pragmatizmus miatt az elmúlt fél évszázad gondolati folyamatát nem lehet sem egyes *személyek* (iskolateremtők), sem egyes szigorúan vett *iskolák* szerint csoportosítani. Az összkép meghatározó vonása a „sok kicsi sokra megy”, azaz a számtalan részelemzésből összeálló viszonylag konzisztens gazdaságfelfogás. Figyelemre méltó, ahogy ez egyre határozottabban emlékeztet a nyugati gazdaságtan – az OECD-országok gazdaságpolitikájában is megjelenő – közös neoliberais szemléletére, illetve az ettől eltérő, de ugyancsak jellemző iskolákra (mint a posztkeynesianizmus vagy a strukturalizmus).

Nem vállalkozunk annak megválaszolására, hogy a felismerések és párhuzamosságok mennyiben tekinthetők újrafelfedezésnek és mennyiben utánzásnak. A korszak túlnyomó részét jellemző szellemi bezárkózás és pragmatizmus miatt valószínű, bár minden kétséget kizáróan aligha igazolható, hogy *általában* a tényanyag *szuverén* elemzése vezetett olyan eredményekre, amelyek a nyugati mintákkal *párhuzamosak*. Ezt a felismerést csak erősíti, hogy az *egyes nyugati iskoláknak* – a piaci szocializmustól a monetarizmusig – általában nehéz pontos hazai *megfelelőit* fellelni. A párhuzam ugyanis inkább a *megközelítésre* áll, míg az akadémiai tudományban oly fontos *módszer* és *részletek* tekintetében a meg nem felelés jellemző. Ez voltaképpen még a matematikai közgazdaságtanra is áll: míg Nyugaton ez a neoliberális fegyvertár eszköze és kifejtési módja, nálunk kezdetben – elég sokáig – (és érthető okokból) a marxizáló, illetve a tervezési gyakorlathoz kötődő áramlatként jelentkezett. Mindez az átvétel, a másolás szempontjának *másodlagosságára* utal, pozitív és negatív értelemben egyaránt.

A nyugati tudományos világban a tárgyalt időszakban a formalizált megközelítések kerültek túlsúlyra, bár a Nobel-díjak tekintetében egyre gyakoribb, hogy más iskolák képviselői (például North, Buchanan, Hayek) vagy az alkalmazott kutatások (Lewis, Vickery és Mirlees), azaz a tiszta elmélethez képest „területen kívüliek” kaptak elismerést. Emellett a természettudományok gyakorlata és több tudományelméleti szempont egyaránt indokolja,

hogyan a formalizálást ne tekintjük a tudományosság kizárólagos mércéjének. Ugyanezen az alapon a *tények leírása*, konkrét helyeken és időszakokban történtek *megfigyelése*, rögzítése és *rendszerezése* a tudományos megközelítés szerves részének, sőt követelménynek minősül.

Ezért nem soroljuk az empirikus mikroökonómiai irányzatot a szociológiaihoz és a közösségi döntésekhez, valamint az ezeket formáló/szervező intézményekhez kötődő gondolatokat a politológiához. Ez a megközelítés ugyan szemben áll a divatáramlat diktálta konvencióval, azonban nem idegen sem a közgazdaságtan hagyományától, sem a tudományosság általánosan bevett ismérveitől. Így pedig pusztán az a tény, hogy a magyar közgazdaságtan *nem (volt) olyan*, mint az amerikai és/vagy a kortárs *fő irány* szerinti (önértelmezett) tudomány, nem minősítési kritérium, nem elmaradottsági jel. Ez pusztán rögzítendő – mint egyébként triviális – különbözőség, *értékmentes tény*.

Picassótól Sztravinszkijig terjed az az alkotói kör, akiknek – főleg életművük egészét tekintve – iskolába sorolása ugyan nehéz, némely korszakuk kimondottan korszerűtlen, mégis tartós értékekkel gazdagították az emberiséget. Ugyanígy a magyar közgazdászok – gyakran kategorizálhatatlan – szellemi alkotásai is, részben *épp sajátosságuk miatt, tartós értékeket hordoz(hat)tak*, a nem piaci gazdaság határesetén (mutációján) messze túlmutató önértékkel és jelentőséggel. A nyugati közgazdaságtan törvényeinek más feltételek közötti felismerése ugyanis eme összefüggések általános érvényének legjobb *bizonyítéka*. Ez természettudományban szokásos, más körülmények közt megismételve ugyanazt az eredményt igazoló kísérlet szabálya, feltétlen bizonyítóereje szerint van így.

Nem teljesen érdektelen az a kérdés sem, hogy van-e mihez visszakanyarodni, azaz mennyiben mérce a háború előtti magyar tudományos értékek a jövő szempontjából. Úgy tűnik, a közgazdaságtan globalizálódása és a *fő áram* uralma ellenére a magyarországi közgazdaságtan az elmúlt három évtizedben már sokkal erőteljesebben jelent meg a nemzetközi tudományos világban, mint a két háború között. A külföldön (is) megjelent könyvek és cikkek száma, a megjelenés helye és formája ezt elég egyértelművé teszi. A rendszerváltozás azonban sajátos ellentmondást is szült: a tudományos pálya utánpótlása részint elapadt, részint számos fiatal kutató külföldre távozik.

Végül könyvünk tárgyát és módszerét körüljárva, köszönetünket nyilvánítjuk elsősorban a Magyar Nemzeti Bank Modernizációs Alapítványának, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium felsőoktatási tankönyvpályázat kurátorainak, továbbá a Kopint–Datorg Konjunktúra Kutatási Alapítványnak, amelyek együttes anyagi támogatása lehetővé tette a jelen kötet közreadását.

Budapest, 1997. január

A szerzők

Hivatkozások

- Klaus, V. (1989): Socialist economies, economic reforms and economists: Reflections of a Czechoslovak economist. *Communist Economies*, 1. évf. 1. sz. 89–97. o.
- Szamuely László (szerk.) (1986): *A magyar közgazdasági gondolat fejlődése (1954–1978)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 597. o.
- Vincze János (1996): Van-e magyar út az elméleti közgazdaságtanban? *Közgazdasági Szemle*, 43. évf. 4. sz. 331–335. o.
- Wagener, H. J. (szerk.) (1998): *The History of East European Economic Thought in the Postwar Period*. Routledge, London, 400 o.

ideológia mentén, pusztán a napi rögtönzések *eredőjeképpen*. E témakör leágazásaként merül fel az EU-integráció rendszerformáló hatása [Palánkai (1995)]. E tekintetben *Inotai* (1995) az offenzív, *Török* (1996) pedig a defenzív jellegű feladatok rendszerezett számbavételére vállalkozott.

A kilencvenes években is tovább él a hetvenes és nyolcvanas évek *mikroökonomiai irányzata*. *Gábor* (1991) előrejelzése a magyar gazdaság duális szerkezetéről igazolást nyert, különösen *Laki* (1994) az autokton magyar magánvállalkozásokat érintő felmérései révén. A nagyvállalatok viselkedésére vonatkozó – ritkuló, de létező – felmérések [Szanyi (1993), (1994); *Török* (1993), (1994)] a vállalati *sodródás*, a passzív alkalmazkodás és a versenyviszonyok elégtelenségének ellentmondásait emelik ki. *Mohácsi* (1996) eredményei ezzel szemben az élelmiszeriparban, *Fertő* (1996) írása pedig az agrárelméletben jelzi a piaci jellegű áttörést. *Hamar Judit* (1996) vizsgálatai pedig cáfolták, hogy a nyugati cégek csak piacot vennének; ő az exportteljesítményben is megmutatkozó vezetési és szervezési kultúra átadását igazolta – méghozzá makroszinten.

Zárszó helyett: a magyar közgazdasági gondolat néhány sajtószerűségéről

Már csak a történelmi távlat hiánya és a közgazdaságtan eredendő pluralizmusa okán sem lehet végleges mérleget készíteni a hazai közgazdaságtan szovjet korszakbeli teljesítményéről, még a jelen írásban választott leszűkítő értelmezés szerint sem. Az események leírása, a dokumentálás és a rendszerezés feladatának elvégzése után *sem lehet* az esetek többségében a *nyugati közgazdaságtani irányzatok közvetlen hatását tetten érni*. Ez a demokrácia viszonyai közt újjászülető irányzatok besorolhatatlansága és – a matematikai közgazdaságtan kivételével – tartós *sajtószerűsége* révén is kimutatható.

Ezért minden olyan állítás, amely közvetlen hatások/átvételek/illeszkedések létre vagy valószínűségére utal, magával cipeli a bizonyítás terhét. Ez természetesen igaz a „csak egyfajta közgazdaságtan lehet” hitelen álló, bizonyos módszertani elveket mindenki számára kötelező erővel előíró neofita buzgalom növekvő számú hívére is. Utóbbiak valószínűleg nem sokat tudnak a törekvés hatvanas évekbeli első nekirugaszkodásáról, s az ebből levont – módszertani, filozófiai és gyakorlati – tanulságokról [vö. *Nagy András* (1996)]. Mind e tapasztalatok, mind a formalizált eljárások röviden áttekintett fordulatos története ismeretében sem indokolt, hogy tartósuljon a rendszerváltozás hajnalának naiv lelkesültsége [Such-Tóth (1989) 1239–1240. o.], ami a *mainstream* megismerésére és kellő szintű elsajátítására korlátozná a hazai kutatások feladatát és jövőjét. A csereszabatos képzés

didaktikai és munkapiaci követelményét nem szabad a tudományosság immaniens mércéjével összekeverni.

A bevezető kézikönyvek definícióira rációfolva a közgazdaságtudomány Amerikában és szerte a világon sokszólamú *társadalomtudomány* maradt. Ebben egyes országok, ágazatok, vállalatok, időszakok, eszmék, történések és más tények *leírása, rendszerezése, magyarázata* épp úgy teljes értékű tudományos teljesítmény marad, ahogy például az analitikai kémiában is ugyanezek az eljárások is annak számítanak. Sőt, az alapmodellhez képesti *értelmezésük* – bevett eljárások alapján – éppenséggel a valódi tudományos munkálkodás mércéje és feladata marad. Ez általános ismeretelméleti és tudományfilozófiai alapon, valamint a hagyományok alapján, erőszakos divatok ellenében is érvényes marad. Ilyen értelemben a hazai közgazdaságtudomány egyre inkább *konvergált* az OECD-országokban kialakult irányzathoz. A hazai gazdaságpolitika, gazdasági rendszer és gazdasági helyzet elemzésében⁹¹ egyre hasonlóbb szempont- és követelményrendszert érvényesít(ett), mint ami az OECD-országok gazdaságpolitikáját áthatja – a monetarista ellenforradalom áttörését követően. Alaptalan lenne tehát mindenütt az IMF kezét/pecsétjét keresni.

Nem érdektelen rámutatni arra, hogy a többek által adottnak vett *mérce* a jelen elmélettörténeti áttekintés kisebbik szakaszában, lényegében az utolsó 15 évben vált etalonná. A megelőző időszak gondolatait és teljesítményét a saját kor mérce- és eszmerendszerébe helyezve jogos és méltányos értékelnünk. Ebből a szempontból sem lehet eltekinteni attól, hogy a geopolitikai korlát a szempontunkból releváns felismerések eredeti forrásanyagának – így az osztrák iskola, a tulajdonjogi irányzat, az ordoliberalizmus vagy a monetarizmus – felhasználását, következtetéseik érvényesítését, sőt a velük való közvetlen kapcsolatot – is eleve kizárta.

A tárgyalat anyagban éppen ezért – a határeseten túlmenően – is figyelemre méltó, ahogy az *elemi tényekből és megfigyelésekből* építkezve, azaz a klasszikus természettudományos eljárással fokozatosan *kikristályosodik* a bevett irányzatok számos *alapvető felismerése*. A deduktív módon már ismert összefüggések kísérleti-induktív úton való újbóli kimutatásait igazolásnak/bizonyításnak szokás tekinteni. Az az elmélet, ami ilyesmire nem tart igényt, a természettudományokban eleve nem is értelmezhető (a kivételt jelentő bölcsélet és matematika pedig elsősorban módszertan).

Anélkül, hogy a leíró, módszertani és elemző tudománysszakok közt hierarchiát állítanánk fel (ami messze vezető episztemológiai és metodoló-

⁹¹ Efféle „tudománytalanságokkal” foglalkozik a dinamikus modellezők jelentős része és az összes vezető folyóirat, a *Quarterly Journal of Economics*tól a *Kykloson* és a *Journal of Economic Perspective-en* át az *Economic Journal*ig.

giai igazolásra szorulna), tehát *nem lehet kétségbe vonni* azt, hogy az 1945–1996 közötti bő fél évszázad hazai közgazdasági termésének *jó része tudományos értékű* volt, mind önmagában (nemzeti önismeretként), mind a világ korabeli tudományosságának részeként. A kelet-európai összehasonlítás [Wagner (1998)] egyértelműen igazolta azt, hogy a verbális kifejtés nagyobb részaránya legalábbis nem kisebb megjelenési arányt jelent(ett) a világ vezető közlési helyeiben, mint az ugyanebben a fél évszázadban a hazai formalizált iskolák képviselői között jellemző volt. Az idézetségi mutatókra vonatkozó számításokat nem végeztük el, de a hasonló végeredmény biztonsággal vélelmezhető. Ebből az értékelésből nem következik a jövőre nézve semmilyen iránymutatás, „csak így tovább” jellegű biztatás vagy a maradandósággal kapcsolatos előrejelzés. Eredendő gazdaságtörténeti és eszmetörténeti értékén túl a korszak fejlődése segíthet bizonyos *tévtutak és újrafelfedezések elkerülésében*. Mindkettőre nagy hajlandóság mutatkozott már a demokratikus közélet első évtizedében. Az emlékezet halványulása kedvez a felújításoknak.

Így most már nemcsak a témaválasztás szempontjából állítható, hogy a hazai közgazdasági gondolkodás – sokfajta, részben módszertani – gyengesége ellenére is egyre inkább *releváns közgazdaságtanná* vált. Ennek a gazdaságelmélet, a gazdasági rendszer, a gazdaságpolitika és a módszertan tekintetében kézzel fogható jelei vannak. *Ettől semmi szükségünk megszabadulni* ahhoz, hogy a nagyvilág részévé válhassunk. Különösen az 1965 utáni időszak hazai terméséről alaptalan azt állítani, hogy szovjet stílusú és tartalmú, tárgyát és módszerét vesztett kövület lenne. Egyebek mellett az a tény, hogy a hiánygazdaságtól a privatizáció makrohatásáig és az átmeneti gazdaság egyensúlyi árfolyamáig terjed a formalizált eszközökkel is – már ezen írás lezárásakor – feldolgozott kérdések köre, bizonyítja, hogy a hazai kutatások *tárgya és témája a feldolgozási módszertől függetlenül* – sőt a kvantitatív módszerek mellett is – *releváns*. A nyugdíjreformtól az EU-integrálásig terjed az a kör, ahol a gazdaságpolitikai gyakorlat kérdéseire nem is lehet másképp megfelelő válaszokat adni, mint a kvantitatív eszközökkel, ámde a relevancia forrása ez esetben sem pusztán a módszertan. Különösen a (felső)oktatásban lehet káros az e szempontokat és a történetiséget mellőző módszertani egyoldalúság, ami a korszerű nyugati eljárások szükséges megismertetését öncéllá teheti, s így kevés hasznosítható ismerettel vértézi fel a jövő magyar vállalatvezetőit és közszereplőit. Hasonló veszélyekre figyelmeztet a szociológia területén Böröcz (1997) egy amerikai tankönyvfordítást értékelve.

A hazai közgazdaságtant a sorstárs országokétól megkülönböztető sajátosság volt a marxí(záló) irányzatok gyengesége, ezzel szemben az *empirikus – szociológiai, vállalatgazdasági – megközelítések* elterjedt és nagyon *eredményes* alkalmazása. Részint ezért, részint a hazai formalizált irányzat egy

részének a tervezéshez kötődése miatt az empirikus irányzat a hazai gazdaságtudomány *tartós* jellemvonásaként, *sajátosságaként* értékelhető.

A tervezés, az árreform és a szervezeti reform számos sikertelen kísérlete miatt az *optimalitás* gondolatával szembeni idegenkedés erősebb, a spontaneitás pártolása pedig elterjedtebb, mint a legtöbb nyugati országban. Ez a fő áram technicizmusával szemben a filozófiai, társadalmi beágyazottság iránti nagyobb érzékenységet is jelent.

A kis, nyitott gazdaság felismerése és az ebből adódó következtetések levonása ugyancsak sajátos jellemzője (marad) a hazai közgazdaságtannak. Ebből egyfelől az *állami szerepvállalás korlátainak* készségebb felismerése, másfelől a külkereskedelmi, *világgazdasági kutatások nagy* – időnként meghatározó – *szerepe* következik. Ez utóbbi az orosz vagy az amerikai közgazdaságtanban valószínűleg sosem lehet/lesz így.

A KGST-hez, majd az IMF-hez fűződő viszony nagy jelentőségű volt a hazai közgazdasági gondolkodás fejlődésében. Előbbi – a bürokratikus rendszer meghaladhatatlanságának tudatosítása mellett – a világgazdasági *nyitás szükségességének* és a *belső intézményi változásokkal való szerves kapcsolata tudatosításában* játszott pótolhatatlan szerepet. Sajnálatos, hogy a nyitással járó érdeksérelmek hatására ez a felismerés mintha feledésbe kezdene merülni. Ám örvendetes, hogy a nyitás tartóssága megteremtette a fenntartásában érdekelt társadalmi bázist. Kis, nyitott gazdaságban a liberális kereskedelmi rendszer egyben a legjobb versenypolitika is. Mi több, a protekcionizmus mellett nem teljes és nem is igazán működőképes a piacgazdaság. Ez a hazai gazdasági kutatásoknak (is) tartós eredménye.

Az IMF-be lépése révén az ország függősége kétoldalúvá vált. Az IMF időről időre kezdeményező szerepet játszott a piaci reformok kiteljesítése és a piacgazdaságokban általános közgazdasági szemlélet elfogadtatása érdekében. Az IMF szerepe – a geopolitikáin túl – akkor és ott (volt) kedvező, ahol és amikor az *elemi gazdasági ésszerűség* intézményi és gazdaságpolitikai *megalapozására* irányult. Más esetekben inkább alapfeladata, a fizetési mérleg rövid távú alakulásának ellenőrzése nyomult előtérbe. Ilyenkor a szűk feladatértelmezéshez illő léptékű és „horizontú” tanácsok és követelmények születtek. Utóbbiak hatása ellentmondásos volt. Kellő helyi értékű elkönnyvelésére az – évtizedes titkolódzáshoz szokott – hazai szakmai közvélemény még nem mindig (volt) képes. A szervezet egységcsomag-javaslati ugyanakkor segítik, időnként kikényszerítik az adott terület/helyzet vagy az ország *sajátosságainak mibenlétét* megállapító kutatást, esetenként az alternatív tervezetek kiizzadását (bár ezek is önértékű és önérdékű feladatok lennének).

Az e könyvben áttekintett lassú, *öntanuló*, de éppen ezért következetes piacpárti szemlélet a szakmában a kérdések széles körében *konszenzus közeli megközelítést* eredményezett mind a „tervezési” rendszer meg-

haladása, mind a piacgazdaságba való „átmenet” összes főbb kérdésében. Ez egyetlen más rendszerátalakító országra sem jellemző, de alapjává válnak az OECD-országokat idéző gazdaságpolitikai *Grundkonsens*⁹² kialakulásának. Ez a főbb vonásokra vonatkozik, míg a jóléti állam reformja vagy az agrárszféra jövőbeli helye tipikusan *közösségi választást* igénylő kérdéseket vet fel, ahol hasonló közmegegyezésre számítani indokolatlan. Ugyanakkor a rendszerátalakító politika *fenntarthatóvá válásának* esélyei így sokkal jobbakként, mint mondjuk Romániában vagy Szlovákiában. Figyelemre méltó, hogy a hazai közgazdászok *egyetlen* jelentős képviselője *sem* szegődött el a szélsőségesek és mérőben szokatlan követelések szószólójává.

Történeti elemzés esetében elkerülhetetlenül felvetődik az a – korábban a magyar modell körüli viták kapcsán taglalt – kérdés, hogy a közgazdasági kutatások eredményei alapján *mennyiben volt más* Magyarország, mint bármely szovjet típusú tervgazdaság? Gazdasági szempontból meglehetősen, amit legalább öt pontban tetten lehet érn.

1. Már 1968-ban megszűntek az *utasítások* és – fokozatosan – a termékiutalás és a forgalmazási kényszerpályák is. 1970–1971-től a felvásárlási rendszert is liberalizálták. Így módon a vállalati vezetők számtalan, központi telefonnal nem rendezhető termelési, piaci, szervezési és szociológiai problémahalmaz közepében találták magukat.

2. Részben ezért, részben az árpolitika rugalmasabb volta miatt a *pénz szerepe* önálló és aktív volt. Egyre többet számított mind makro-, mind vállalati szinten. Lényeges felismerések születtek épp ezért a bank- és a költségvetési rendszer ügyében, a jegybanki függetlenség és az üzleti bankok közötti verseny fontosságáról.

3. Az elmondottak miatt a *vállalkozás* elterjedt és fokozatosan a nagyvállalati kört is elérte. Épp ezért Magyarországon jelentős *vállalkozói réteg* szerves úton jött létre, amit nem kellett nem konvencionális úton életre hívni és szaporítani.

4. Ezzel is összefüggésben az ország fogadni tudta a *külföldi működőtőkét*, és kialakulhatott a multinacionális munkamegosztás. Ezért Magyarországon valódi tulajdonosokkal valódi privatizálás történhetett, másrészt – Lengyelországtól vagy Horvátországtól eltérően – a nagyszervezetek mellett a bankrendszer sem ragadt benn az államigazgatás kezében.

⁹² Sem az angol munkáspárt, sem az SPD nem kezd államosításba; a svéd szociáldemokraták – felvizezve bár, de – folytatták elődeik megszorító lépéseit; az erős frank politikája Beregovoy szocialista pénzügyminiszter nevéhez kötődik, s az olasz államot Prodi professzor baloldali kormánya szanálja; a francia haderőt a gaulle-ista elnök vitte vissza a NATO katonai szervezetebe. Ezekben az alapkérdésekben egyetértve, még tág tere marad az értékrendbeli, stílusbeli, jövőképhez kötődő és más szempontok szerinti elkülönülésnek az egyes társadalmi erők között. Az újdemokraták vagy az újlabour azért nem mosódnak egybe a republikánus/konzervatív ellenfeikkel vagy éppen a populista, a környezetvédő vagy fajvédő és más szélsőséges irányzatokkal, amelyek továbbra is jelen vannak az angolszász országok közéletében.

5. Az *intézményi változások* – a hosszú reformtörténet hozományaként – sokkal *mélyrehatóbbak és átfogóbbak voltak*, mint bármely más rendszerváltó országban. Ez alapot ad a növekedés *hosszú távú* kilátásaival és az ország integrációeretségével kapcsolatos derűlátásra. Az átalakulási költségek jó részét az 1989–1995 közötti időszakban a magyar társadalom megfizette. A hátralévő lépések már az újraelosztás, nem az általános alkalmazkodási recesszió összefüggésében mennek végbe.

A magyar reformszocializmus mássága tehát közvetlen hatással volt és lesz mind a rendszerváltozás feltételeire (és reálfolyamataira), mind az ezekkel kapcsolatos elméletekre. Sőt, az *egyes nyugati iskolák és javaslatok iránti fogadókészség* – legfeljebb Szlovéniára hasonlító – *sajátossága* is jórészt ezt a hagyatékot jeleníti meg.

Ez egyben megválaszolja a közgazdaságtan „magyar útjára” vonatkozó kérdést [Vincze (1996)]. Olyan értelemben, hogy a világ tudományosságán kívüli és független, „különutas” kísérletezés lenne jellemző, nincs „magyar út”, ámde jól látható *sajátos vonások és hangsúlyok* jelennek meg a hazai közgazdaságtudományban. Ez – Ausztriát, Olaszországot, Franciaországot vagy Németországot ismerve – sem meglepőnek, sem különösnek nem mondható.

Az egyik ilyen sajátosság talán épp az, hogy a technikai, a *részletkérdéseket érintő*, a mikro-, az ágazati és a határterületi *viták* mindig is érdekesebbek és gyakorta *fontosabbak* (voltak és lesznek is) az *alapkérdéseket* érintő, fundamentális nézetütközéseknél. Részben ebből fakad a „sok kicsi sokra megy” jelleg, s a külföld által gyakran hiányolt nagy iskolateremtő személyiségek tartós hiánya. Kiemelkedő tudósok voltak szép számmal, ám Keynes, Hayek, Debreux vagy Eucken jellegű irányzatalapítók nem. A múltban például a külgazdasági nyitás vagy a bank- és csőd szabályozás részleteiről szóló viták tartalmasabbnak bizonyultak a legtöbb tulajdoni vagy a növekedéseméleti eszmecsereénél. A következő évtizedben a jóléti állam és a költségvetés reformja, valamint az EU-integrálódás *továbbra sem* teszi lehetővé, hogy az *intézménymentes* neoklasszikus ortodoxia akár az akadémiai tudományban vagy az egyetemi tanszékeken oly mértékben váljék egyeduralmúvá, mint ahogy az a legfejlettebb országokban történt.

Ez annál valószínűbb, mivel a spontaneitás kultusza ellenére a *gyenge és rosszul szabályozó állam*, valamint az *archaikusan/anarchikusan* működő *piac együttélése* [Falusné (1993)] az elmélet, és nemcsak a bűnüldöző szervek gyakorlata számára izgalmas és megválaszolatlan kérdések sorát vetette fel már eddig is. Így a szabályozás, a nem kooperatív játékok, a stratégiai viselkedés, a megbízó–ügynök viszony, a pályafüggőség, az új szabályok működőképességi feltételei, a szavahihetőség és sok más – a nyugati irodalomban bőven tárgyalt – eljárás és elmélet alkalmazásában és továbbfejlesztésében lesz tere a hazai közgazdasági kutatásnak. A korábban

nem versenyszférának tekintett egészségügy, közszolgáltatás vagy az államháztartási alrendszerek átalakítása mind-mind olyan kérdés, ahol a neoinstitutionalisták, a koalíciós és szavazási elméletek művelői és az új politikai gazdaságtan éppúgy talál témát, mint a dinamikus modellezés.

Ezért – a legkorszerűbb módszerek térnyerése mellett és a nyugati iskolák növekvő közvetlen jelenléte közepette – a hazai közgazdaságtan sosem lesz olyan, a tiszta matematikára vagy filozófiára emlékeztető diszciplína, mint a nyolcvanas évek Lucas utáni amerikai akadémiai közgazdaságtana. Ez azonban összhangban van azzal a tapasztalattal, ami a közgazdászoknak a gyakorlathoz való visszatérésében, a Nobel-díjasokat is a tanácsadásba vonzó, majd utóbbi élményeiket elméletekbe is visszacsatoló „kirándulások” mindennaposá válásában láthatunk, s ami a klasszikus közgazdaságtantól Keynesen át Friedmanig érően ível át a közgazdasági elmélet történetén.

Az állami irányításnak tehát *van és lesz is miből merítenie* a magyar közgazdaságtudomány eredményeiből. A fő áram következtetéseivel összhangban nagy szerepet kap a *koherencia, a funkcióra szabályozás, a fenntarthatóság és a szavahihetőség* szempontja. A hazai és a nemzetközi felismerések egyaránt óvnak a szabályozási illúziótól, attól a tévhitől, hogy diszkrecionális intézkedések szaporításával ellensúlyozni lehetne a folyamatok időigényéből vagy a rendszer tévesen megkonstruált (esetleg önellentmondásosra szabályozott) voltából fakadó veszteségeket.

Ugyanakkor az ügyintézés mellőzése *nem a minimális, hanem a színvonalasan, kiszámíthatóan és betarthatóan szabályozó állam* eszményét állítja előtérbe. Ezek az elméleti követelmények, csakúgy, mint az árstabilitás erénye az európai pénzügyi unió kialakulásával *közvetlen követelményként* fogalmazódnak meg – a közösségi vívmányok átvételére való képessége alapján megmérettető – *magyar gazdaságszabályozás számára*. Az EU-érettséget ugyanis nem mennyiségi, hanem *minőségi* módon mérik – utóbbi pedig a gazdaságpolitika céljában és eszközeiben megnyilvánuló *szellemisége* a döntő. Itt pedig a *kis, nyitott gazdaság* rég felismert tételéből adódóan a kereslet vagy a kamatláb szintje és formája tetszés szerinti méretezésével, a fejlesztő állammal, az autonóm árfolyam-politikával és a nagy modernizációs hitelkérelmekkel előállók elméleti megalapozottsága, s így szavahihetősége iránt joggal táplálnak *kételyeket*.

A könyv – korántsem teljes körű, inkább nagyon is szelektív, az Olvasó tájékozódását segíteni célzó – válogatásával reményünk szerint igazoltuk: a magyar közgazdaságtant alaptalanul érte – a jobbközép kormány időszakában, illetve a demokráciába már beleszületett nemzedék egy részéről – az a vád, hogy „reformkommunista bütése” van, illetve hogy módszerei miatt eleve nem is lehet nyugati értelemben tudomány. A tényanyag feldolgozásával, forráskritikai módszerrel igazoltuk mindkét állítás *ellenkezőjét*, a

magyar közgazdaságtannak a rendszerváltozásban játszott tevékeny – *felvilágosító és gyakorlatformáló* – szerepét.

Ezzel mindkét vonatkozásban élesen elütött a nemzetközi közvélemény figyelmének középpontjában álló orosz, keletnémet és csehszlovák példaktól. Utóbbiak korlátozott érvényét némely szerző az egész térségre terjeszti ki. A *rendszerváltozás* – mint láttuk – *megjelent már a közgazdaságtanban*, és számos további kérdés feldolgozására is reményt ad az elmúlt 15 évben létrejött elemzési eszköztár. Az OECD-taggá vált Magyarország joggal remélheti, hogy mind az ide látogató külföldiek, mind a standard elemzési nyelvet immár alapképzésben megismert hazai erők a korábbinál jobb eszközrendszerrel élve *releváns elemzésekkel* segíthetik a nyugati országokban is nyitott kérdések megválaszolását. Ezek pedig a *jóléti állam* reformjától az *ökológiai* tényezők bevonásán át a *vidéki életforma* megőrzéséig terjednek.

A közösségi választások megszületése után az állami irányításnak kell kialakítania az elméleti felismerésekből fakadó gyakorlati intézkedéseket. A két fél közti *kölcsönhatás* erősödése pedig pluralista viszonyok közt nem fenyeget sem az elmélet ideologizálódásával, sem a gyakorlat valóságidegenné, doktrinerré válásával. Sőt, az elmélet le sem teheti annak a terhét, hogy – passzivitása esetén – hallgatása árát a magyar társadalom fizeti majd meg, oly módon, hogy *saját kárán* kényszerül megtanulni azt, ami ma már *könyvből is tudható*. Ha a szovjet korszakban a geopolitika kikényszerítette is az öntanulást és az újrafelfedezést, a szabad országok közé kerülve ez a kényszer már nem elkerülhetetlen többé. Jó lenne azt hinni, hogy a múltból tanulhat a jövő is, és az egyszer már elkövetett hibákat legalább nem ismétlik meg, a szűkös erőket pedig nem az örökmozgó felfedezésére tartogatják.

Hivatkozások

- A kormány tulajdonosi és privatizációs stratégiája (dokumentum). *Napi Gazdaság*, 1991. október 1.
- Ámon Zsolt–Ligeti István (1987): A tervezés kvantitatív módszereinek fejlesztése. *Tervgazdasági Fórum*, 3. évf. 3. sz. 101–110. o.
- Antal László (1979): Fejlődés – kitérővel. A Pénzügykutatási Intézet Tanulmányai, 2. sz. 113 o. – Rövidítve megjelent azonos címen: *Gazdaság*, 14. évf. 1980. 2. sz. 28–56. o.
- Antal László (1982): Gondolatok a mechanizmusreform továbbfejlesztéséről. *Gazdaság*, 16. évf. 3. sz. 36–58. o.
- Antal László (1983): A pénzügyi tervezés és a szabályozás konfliktusa. *Gazdaság*, 17. évf. 2. sz. 31–55. o.
- Antal László (1985a): *Gazdaságirányítási és pénzügyi rendszerünk a reform útján*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 362 o.

- Antal László* (1985b): A vagyonérdekeltségről. *Pénzügyi Szemle*, 29. évf. 4. sz.
- Antal László* (1988): Piacgazdasági reformot, vagy „igazi” szocialista reformot? *Tervgazdasági Fórum*, 4. évf. 4. sz. 115–126. o.
- Antal László–Bokros Lajos–Csillag István–Lengyel László–Matoics György* (1987): Fordulat és reform. *Medvetánc*, 2. sz. – melléklet, 5–46. o. – háttér tanulmányok a 47–129. oldalon. – rövidítve és elmarasztaló hivatalos kommentárokkal megjelent még: *Közgazdasági Szemle*, 33. évf. 6. sz.
- Antal László és szerzőtársai* (1990a): Gazdaságpolitika, gazdasági folyamatok, 1987–1989. *Külgazdaság*, 34. évf. 5. sz. 17–29. o.
- Antal László és szerzőtársai* (szerk.) (1990b): A *Gazdasági Reformbizottság* összefoglaló dokumentuma. A gazdasági rendszer reformja. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
- Antal László–Surányi György* (1987): A bankrendszer átalakításának előtörténete. *Külgazdaság*, 31. évf. 1. sz. 3–12. o.
- Antal László–Várhegyi Éva* (1987): *Tőkeáramlás Magyarországon*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 325 o.
- Antal László–Riecke Werner* (1993): Sound money, fiscal problems. Megjelent: *Portes, R.* (szerk.): *Economic Transformation in Central Europe*. a *Gazdaságpolitikai Kutatóközpont* (CEPR) kiadása, London, 107–129. o.
- Antalóczy Katalin–Kinczer Éva* (1995): Magyarország és a Világbank kapcsolatai. *Európa Fórum*, 5. évf. 4. sz. 49–70. o.
- Asztalos László György* (1985): Javaslat a vállalatok szanálásának pénzügyi intézményrendszerére. *Bankszemle*, 29. évf. 7. sz.
- Asztalos László* (1987): Megtakarítás és infláció. Megjelent: *Hágelmayer István* (szerk.): *Infláció és pénzügyek Magyarországon*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 113–215. o.
- Asztalos László György* (1988): Tőkepiac és bankrendszer. *Külgazdaság*, 32. évf. 6. sz. 21–29. o.
- Asztalos László–Bokros Lajos–Surányi György* (1984): Reform és pénzügyi intézményrendszer. *Közgazdasági Szemle*, 31. évf. 3. sz. 321–334. o.
- Augusztinovics Mária* (1979): *Népgazdasági modellek a távlati tervezésben*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
- Augusztinovics Mária* (1992): A nyugdíjrendszer válsága. *Közgazdasági Szemle*, 39. évf. 7–8. sz. 624–641. o.
- Augusztinovics Mária* (1993): Egy értelmes nyugdíjrendszer. *Közgazdasági Szemle*, 40. évf. 5. sz. 415–531. o.
- Augusztinovics Mária* (1996): Újraelosztás és jóléti állam. *Társadalmi Szemle*, 51. évf. 2. sz. 14–28. o.
- Ausch Sándor* (1969): A *KGST-együtműködés helyzete, mechanizmusa, távlatai*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 306 o.
- Bácskai Tamás* (1989): The reorganization of the banking system in Hungary. Megjelent: *Bácskai Tamás–Várhegyi Éva* (1983): A magyar gazdaság monetizálása. *Gazdaság*, 17. évf. 2. sz. 16–30. o.
- Balassa Ákos* (1979): *A magyar népgazdaság tervezésének alapjai*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 410 o.
- Balassa Ákos* (1996): A magyar bankrendszer konszolidációja és a jelenlegi helyzete, I–II. rész. *Külgazdaság*, 40. évf. 4. sz. 4–30. o. és 5. sz. 20–42. o.
- Balassa Ákos–Vértes András* (1988): A megtört konszolidációról. *Reflektor*, 1. sz. 124–156. o.
- Balassa Béla* (1982): Az új gazdasági mechanizmus reformja Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 29. évf. 7–8. sz. 827–847. o.
- Balázs Sándor és szerzőtársai* (1990): Ajánlások a gazdaságpolitika megújításához. *Közgazdasági Szemle*, 37. évf. 7–8. sz. 810–834. o.
- Balcerowicz, L.* (1995): *Socialism, Capitalism, Transformation*. Közép-Európai Egyetem, Budapest–London–New York, 369 o.
- Bara Zoltán–Szabó Katalin* (szerk.) (1996): *Összehasonlító közgazdaságtan. Bevezetés a gazdasági rendszerek elméletébe*. Aula Kiadó, Budapest.
- Bársony Jenő* (1981): Liska Tibor koncepciója: a szocialista vállalkozás. *Valóság*, 24. évf. 12. sz. 22–44. o.
- Bársony Jenő* (1987): *A gazdaságirányítás továbbfejlesztése a szocialista országokban*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 360 o.
- Bartha Ferenc* (1977): Exportfejlesztés az V. ötéves tervidőszakban. *Külgazdaság*, 21. évf. 12. sz.
- Bartha Ferenc* (1984): A KGST továbbfejlesztésének távlatai. *Külpolitika*, 11. évf. 3. sz.
- Bauer Tamás* (1975): A vállalatok ellentmondásos helyzete a magyar gazdasági mechanizmusban. *Közgazdasági Szemle*, 22. évf. 6. sz. 725–735. o.
- Bauer Tamás* (1979): Gazdaságirányítás, nemzetközi munkamegosztás, műszaki fejlődés. *Külgazdaság*, 23. évf. 9. sz.
- Bauer Tamás* (1981): *Tervgazdaság, beruházás, ciklusok*. I–II. kötet. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 622+182 o.
- Bauer Tamás* (1982): A második gazdasági reform és a tulajdonviszonyok. *Mozgó Világ*, 8. évf. 1. sz. 17–42. o.
- Bauer Tamás* (1983): The Hungarian alternative to Soviet-type planning. *The Journal of Comparative Economics*, 7. évf. 3. sz. 304–316. o.
- Bauer Tamás* (1987): Ciklusok helyett válság? *Közgazdasági Szemle*, 37. évf. 12. sz. 1409–1434. o.
- Bauer Tamás és szerzőtársai* (1980): Járműprogram és gazdaságirányítás. Az MTA *Közgazdaságtudományi Intézete Közleményei*, Budapest, új sorozat, 19. sz. 200 o.
- Békesi László* (1996): Kényszerpályák és lehetőségek. A Belvárosi Szabadegyetem Egyesület kiadása, Budapest, november, 20 o.
- Bekker Zsuzsa* (1995): *Rendszerválság (1970–1990)*. Aula Kiadó, Budapest, 309 o.
- Bélyácz Iván* (1983): A beruházások szabályozása. *Gazdaság*, 17. évf. 4. sz. 62–76. o.
- Bélyácz Iván* (1985): Beruházáspolitikai és struktúraváltozás. *Közgazdasági Szemle*, 32. évf. 1. sz. 99–112. o.
- Bélyácz Iván* (1986): Gondolatok a beruházási döntési rendszer továbbfejlesztéséhez. *Gazdaság*, 20. évf. 3. sz. 102–115. o.
- Bence György–Kis János–Márkus György* (1972/1992): *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan? A T-Twins Kiadó és a Lukács Archívum közös kiadása*, Budapest, 462 o.
- Berend T. Iván* (1982): Gazdaság- és társadalompolitikai vitáink történetéhez. *Magyar Tudomány*, új folyam, 27. évf. 8–9. sz. 563–583. o.

Berend T. Iván (1988): *A magyar gazdasági reform útja*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 448 o.

Berend T. Iván (1995): Átalakulás a világgazdaság periferiáján. *Magyar Tudomány*, új folyam, 40. kötet, 7. sz. 761–778. o.

Berend T. Iván és szerzőtársai. (1989): *A Gazdasági Reformbizottság programjavaslata* (1990–1992). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 162. o.

Berend T. Iván és szerzőtársai (1990): A Kék Szalag Bizottság programjavaslata: Magyarország az átalakulás és a jólét útján.

Bock Gyula (1995): A hazai külgazdasági liberalizálás előrehaladása és megalapozottsága. *Külgazdaság*, 39. évf. 9. sz. 4–19. o.

Bod Péter Ákos (1995): Fokozatosság vagy sokterápia? I–II. rész. *Magyar Szemle*, 5. évf. 10. és 11. sz.

Bódy László (1988): Az új bankrendszer működése és fejlődése. *Pénzügyi Szemle*, 37. évf. 1. sz. 27–35. o.

Bogár László (1980): Érdekvizonyok, másodlagos gazdaság, korrupció. *Valóság*, 23. évf. 8. sz. 38–46. o.

Bogár László (1989): *Kitörési kísérleteink*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 179 o.

Bognár József (1976): *Világgazdasági korszakváltás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 340 o.

Bognár József (1979): A gazdasági haladás lehetséges útjai a jövőben. *Valóság*, 22. évf. 1. sz. 14–21. o.

Bognár József (1980): Strukturális váltásunk társadalmi-gazdasági összetevői és elmentmondásai. *Közgazdasági Szemle*, 17. évf. 7–8. szám.

Bognár József (1982): Negyedszázados fejlődésünk eredményei a világgazdasági korszakváltás mérlegén. *Közgazdasági Szemle*, 29. évf. 7–8. sz. 794–807. o.

Bognár József (1985): Negyedszázad a hazai közgazdaságtudományban. *Tervgazdasági Fórum*, 1. évf. 2. sz. 31–40. o.

Bognár József (1995): Rendszerváltás: várakozások és realitások. Megjelent: *Halm Tamás* (szerk.): *Reform, rendszerváltás, modernizáció*. Az Akadémiai Kiadó és a Magyar Közgazdász Alapítvány közös kiadása, Budapest, 28–45. o.

Bokros Lajos (1987a): Az üzleti viselkedés kibontakozásának feltételei kétszintű bankrendszerben. *Külgazdaság*, 31. évf. 1. sz. 21–32. o.

Bokros Lajos (1987b): A stabilizáció gazdaságpolitikája, jövedelemfolyamatai és pénzügyi rendszere. *Közgazdasági Szemle*, 34. évf. 12. sz. 1445–1468. o.

Bokros Lajos (1988): A monetáris modernizáció mélyrétegei. *Gazdaság*, 22. évf. 4. sz. 42–53. o.

Bokros Lajos (1993): Privatizáció és bankrendszer Magyarországon. *Külgazdaság*, 37. évf. 10. sz. 4–14. o.

Bokros Lajos–Surányi György (1985): *Piac és pénz a modern gazdaságban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 341 o.

Botos Katalin–Patai Mihály–Szalkai István (1980): *Pénzügyek és nemzetközi gazdasági kapcsolataink*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 293 o.

Böröcz József (1997): Recenzió A. Giddens Szociológia című alaptankönyvéről. *BUKSZ*, 9. évf. 3. sz. 341–345. o.

Bródy András (1969): *Érték és újratermelés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 325 o.

Bródy András (1982): *Lassuló idő*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 163 o.

Bródy András (1983): A gazdasági mechanizmus bírálatainak három hulláma. *Közgazdasági Szemle*, 30. évf. 7–8. sz. 802–807. o.

Bródy András (1986): Védelmi kiadások és gazdasági prioritások. *Tervgazdasági Fórum*, 2. évf. 2. sz. 49–57. o.

Bródy András (1990): A hon védelméről. *Valóság*, 33. évf. 6. sz. 30–37. o.

Bródy András (1996): Szociális? Piac? Gazdaság? *Kritika*, 6. sz. 13–17. o. újraközli: *Gazdaság*, új folyam, 5. évf. 2. sz.

Bruckusz, B. (1922): Problemi narodnovo hozajsztva pri szocialiszticeszkom sztroje. *Ekonomiszt*, 1–3. sz. 48–65. o., 163–183 o., 54–72. o.

Brus, W. (1966): *A szocialista gazdaság működésének problémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Csaba László (1984a): A magyar gazdasági reform dilemmái. *Jogtudományi Közlöny*, új folyam, 39. évf. 7. sz. 347–359. o.

Csaba László (1984b): *Kelet-Európa a világgazdaságban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 315 o.

Csaba László (1992): Költészet és *Valóság* a magyar gazdaságpolitikában. *Valóság*, 36. évf. 11. sz. 1–18. o.

Csaba László (1994): *Az összeomlás forgatókönyvei*. Figyelő Kiadói Rt., Budapest, 297 o.

Csaba László (1995): Vázlat a modernizációs gazdaságpolitikáról. *Társadalmi Szemle*, 50. évf. 1. sz. 20–32. o.

Csaba László (1996): A populizmus diadala. *Élet és Irodalom*, 40. évf. 13. sz.

Csáki Csaba–Varga Gyula (1990): Agrárproblémák és agrárátalakulás Magyarországon. *Aula*, 12. évf. 3. sz. 40–63. o.

Csáki Csaba–Rabár Ferenc (1990): *Nemzetközi fejlődés – magyar agrárpolitika*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 300 o.

Csáki György (1996): A Valutaalap és a stabilizáció. *Európai Szemle*, 7. évf. 1. sz. 89–112. o.

Csáki György (1997): Átmenet és választás. *Kritika*, 4. sz. 4–7. o.

Csanádi Mária (1995): *Honnan tovább?* T-Twins Kiadó, Budapest, 284 o.

Csikós-Nagy Béla (1972): A magyar gazdasági reform eredményei és perspektívái. *Közgazdasági Szemle*, 9. sz.

Csikós-Nagy Béla (1974): *Szocialista árelmélet és árpolitika*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 370 o.

Csikós-Nagy Béla (1978): Tízéves a magyar gazdasági reform. *Közgazdasági Szemle*, 25. évf. 1. sz. 10–15. o.

Csikós-Nagy Béla (1980a): *A magyar árpolitika*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 257 o.

Csikós-Nagy Béla (1980b): A piacprobléma – a szocialista tervgazdaság kulcskérdése. *Gazdaság*, 14. évf. 2. sz. 57–77. o.

Csikós-Nagy Béla (1982): A magyar gazdaság növekedési problémái. *Közgazdasági Szemle*, 29. évf. 10. sz. 724–736. o.

Csikós-Nagy Béla (1983): Az árrendszer továbbfejlesztése. *Pénzügyi Szemle*, 27. évf. 10. sz. 724–736. o.

Csikós-Nagy Béla (1984): A new phase in the Hungarian economic reform. *The New Hungarian Quarterly*, 96. sz.

- Kőhegyi Kálmán (1991): A tulajdonosi szerkezet átalakításának hazai koncepciói. *Külgazdaság*, 35. évf. 4. sz. 19–35. o.
- Kőrösi Gábor (1996): Az átalakulás ökonometriája, avagy az ökonometria átalakulása. *Közgazdasági Szemle*, 43. évf. 4. sz. 356–362. o.
- Köves András (1977): A világgazdasági integrálódás és a gazdaságfejlesztés iránya. *Gazdaság*, 11. évf. 4. sz. 50–68. o.
- Köves András (1980): *A világgazdasági nyitás: kihívás és kényszer*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 420 o.
- Köves András (1984): Importrestrikciós kényszer és importmaximalizálási törekvések. *Külgazdaság*, 28. évf. 9. sz. 3–14. o.
- Köves András (1986): *Külgazdasági egyensúly, gazdaságfejlődés és gazdaságpolitika a KGST-országokban*. *Valóság*, 29. évf. 3. sz. 7–20. o.
- Köves András (1989): A világgazdasági nyitás és KGST-kapcsolataink megújítása. *Közgazdasági Szemle*, 36. évf. 6. sz. 558–575. o.
- Köves András (1991): A kifelé fordulás gyötrelmes útja. *Közgazdasági Szemle*, 38. évf. 3. sz. 233–242. o.
- Köves András (1992): *Central and Eastern Europe in Transition: the International Dimension*. Westview Press, Boulder (Colorado).
- Köves András (1994): A Nagy Ugrástól a hétköznapok felé. *Külgazdaság*, 38. évf. 8. sz. 4–19. o.
- Köves András (1995): Egy alternatív gazdaságpolitika szükségessége és lehetősége. *Külgazdaság*, 39. évf. 6. sz. 4–17. o.
- Köves András (1996): Gazdaság és gazdaságpolitika Bokros után. *Társadalmi Szemle*, 51. évf. (8–9). sz. 5–20. o.
- Köves András–Oblath Gábor (1980): Beruházási struktúra és gazdálkodási feltételek. *Gazdaság*, 14. évf. 4. sz. 89–106. o.
- Köves András–Oblath Gábor (1981): A magyar külkereskedelem a hetvenes évtizedben. *Gazdaság*, 15. évf. 4. sz. 70–89. o.
- Krasznai Zoltán (1983): Multinacionális munkamegosztás. *Valóság*, 26. évf. 3. sz. 1–11. o.
- Krasznai Zoltán–Laki Mihály (1982): A tőkés vállalatokkal való termelési és kereskedelmi együttműködés feltételei és lehetőségei. *Külgazdaság*, 26. évf. 4. sz. 50–63. o.
- KTI (1983): *Javaslat gazdaságunk szervezeti rendszerének átalakítására*. MTA Közgazdasáttudományi Intézete, Budapest, január (sokszorosítás), 57 o.
- Kupa Mihály (1980): *Jövedelemelosztás – költségvetés – gazdasági folyamatok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 215 o.
- Kupa Mihály (1987): Személyi jövedelemadó: elvek és viták. *Közgazdasági Szemle*, 34. évf. 6. sz. 721–731. o.
- Kúti Anna–Móra Mária (1990): Szanálás és felszámolás 1986 után. *Közgazdasági Szemle*, 37. évf. 6. sz. 701–717. o.
- Lackó Mária (1980): Feszültségek felhalmozása és leépítése. *Közgazdasági Szemle*, 7–8. sz. 923–940. o.
- Laki Mihály (1976): Téves üzleti döntések. *Közgazdasági Szemle*, 23. évf. 11. sz. 1296–1313. o.
- Laki Mihály (1979): *Új termékek bevezetése és a piaci alkalmazkodás*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 220 o.
- Laki Mihály (1983): *Vállalatok megszűnése és összevonása*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 215. o.
- Laki Mihály (1984): Kényszerített innováció. *Szociológia*, 3–4. sz.-
- Laki Mihály (1989): Az új politikai szervezetek a gazdaságpolitikáról és a gazdaságirányításról. *Tervgazdasági Fórum*, 5. évf. 4. sz. 1–17. o.
- Laki Mihály (1993): A poszt szocialista állam a vállalatok piacán. *Közgazdasági Szemle*, 40. évf. 5. sz. 457–464. o.
- Laki Mihály (1994): A magánvállalkozások növekedésének esélyei Magyarországon. *Külgazdaság*, 38. évf. 12. sz. 41–54. o.
- Lakitelki Nyilatkozat. Püski Kiadó, Budapest, 1991.
- Lakos István–Oblath Gábor (1979): A valutaárfolyam és a külkereskedelmi árszorító. *Külgazdaság*, 23. évf. 6. sz. 20–30. o.
- Lakos Sándor–Jánka József: *A gazdaságirányítás fejlesztése a Magyar Népköztársaságban*. Megjelent: Belouszov, R. A.–Kulikov, A. G. (szerk.): *A gazdaságirányítás fejlesztése a szocialista országokban*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 135–160. o.
- Laky Teréz (1979): Vállalatok alkupozícióban. *Gazdaság*, 13. évf. 1. sz. 74–91. o.
- Laky Teréz (1980): A recentralizáció rejtett mechanizmusai. *Valóság*, 23. évf. 2. sz. 31–41. o.
- Laky Teréz (1984): Mítoszok és valóság. *Valóság*, 27. évf. 1. sz. 1–17. o.
- Lange, O. (1938): On the economic theory of socialism. Megjelent: Lange, O.–Taylor, F. (szerk.): *On the Economic Theory of Socialism*. University of Minnesota Press, Minneapolis. A tanulmány hozzáférhető még: Nove, A.–Nuti, M. (szerk.): *Socialist Economics*. Penguin Modern Economics Readings, Hammondsworth–New York stb. 1976, 92–110. o. és Bornstein, M. (szerk.): *Comparative Economic Systems. Models and Cases*. Irwin Co, Burr Ridge (Illinois)–Boston–Sidney, 1994. 7. kiadás, 280–289. o.
- Lányi Kamilla (1979): Vállalatok, piacok, versenyhelyzet. *Külgazdaság*, 23. évf. 10. sz. 26–37. o.
- Lányi Kamilla (1982): A vállalkozás problémája gazdaságunkban. *Külgazdaság*, 26. évf. 1. sz. 3–11. o.
- Lányi Kamilla (1984): A gazdaságos növekedés és export korlátai a magyar mezőgazdaságban. *Külgazdaság*, 28. évf. 8. sz. 11–20. o.
- Lányi Kamilla (1985): Magyar mezőgazdaság: exportfőlősleg vagy főlős növekedés? *Külgazdaság*, 29. évf. 3. sz. 3–16. o.
- Lányi Kamilla (1988): Vállalati viselkedés a nyolcvanas években: hiedelmek és valóság. *Külgazdaság*, 32. évf. (2–3). sz. 425–435. o.
- Lányi Kamilla (1990): Veszélyes-e dollárban kereskedni a Szovjetunióval? I–II. rész. *Külgazdaság*, 34. évf. 6. sz. 4–15. o. és 7. sz. 45–57. o.
- Lányi Kamilla (1994/1995): Alkalmazkodás és gazdasági visszaesés Magyarországon és más országokban. *Társadalmi Szemle*, 49. évf. 12. sz. és 50. évf. 1. sz. 3–20. o.
- Lányi Kamilla (1996): Szociális piacgazdaság – nálunk, most? 2000, 8. évf. 4. sz. 8–17. o.
- Lányi Kamilla–Szabó Judit (szerk.) (1993): *A nyitás gazdaságpolitikája – importliberalizálási tapasztalatok*. MTA Közgazdaságtudományi Intézete–Kopint-Datorg Konjunktúra Kutatási Alapítvány, Budapest, 478 o.
- László Csaba (1994): *Tépett vitorlák. Az államháztartás közgazdasági és jogi szempontból*. Aula Kiadó, Budapest, 365 o.

- Tarafás Imre (1981): A gazdaságpolitikai koncepció és az árfolyam-politika. *Közgazdasági Szemle*, 28. évf. 7–8. sz. 913–926. o.
- Tarafás Imre (1994): Monetáris politika, árfolyampolitika-perspektívában. *Külgazdaság*, 38. évf. 10. sz. 4–12. o.
- Tardos Márton (1972): A gazdasági verseny problémái korunkban. *Közgazdasági Szemle*, 28. évf. 7–8. szám.
- Tardos Márton (1975): Világ gazdasági változások és a magyar gazdaság. *Gazdaság*, 9. évf. 4. sz. 7–19. o.
- Tardos Márton (1980a): Műszaki ismeretek átvétele a fejlett ipari országokból. *Külgazdaság*, 24. évf. 3. sz. 3–17. o.
- Tardos Márton (1980b): Külgazdasági alternatívák. *Külgazdaság*, 24. évf. 12. sz. 3–20. o.
- Tardos Márton (1981): Gondolatok a pénz szerepéről. *Gazdaság*, 15. évf. 1. sz. 58–74. o.
- Tardos Márton (1982): Program a gazdaságirányítás és a szervezeti rendszer fejlesztésére. *Közgazdasági Szemle*, 29. évf. 6. sz. 715–729. o.
- Tardos Márton (1985): A szabályozott piac kialakításának feltételei. *Közgazdasági Szemle*, 32. évf. 3. sz. 3–11. o.
- Tardos Márton (1987): Vállalati tulajdon, vagyonérdekeltség, tőkepiac. *Külgazdaság*, 31. évf. 3. sz. 3–11. o.
- Tardos Márton (1988): A gazdasági szervezetek és a tulajdon. *Gazdaság*, 22. évf. 3. sz. 7–21. o.
- Tardos Márton (szerk.) (1980): *Vállalati magatartás–vállalati környezet*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 490 o.
- Tézisek... (1988): Tézisek a gazdasági reformkonceptiót kidolgozó munkabizottságok számára (kormányzati dokumentum). *Figyelő*, 32. évf. 49. sz.
- Timár Máttyás–Tenner György (szerk.) (1989): *A forint konvertibilitásáról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Tóth István János (1991): A spontán privatizáció mint kormányzati politika. *Külgazdaság*, 35. évf. 9. sz. 35–52. o.
- Tömpe István (1979): *Struktúraalakító beruházási döntések*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 328 o.
- Tömpe István (1992): Hittük, amit hittünk, történt, amit tapasztaltunk. *Figyelő*, 35. évf. 27. sz.
- Török Ádám (1986): *Komparatív előnyök. Nemzetközi példák, hazai tapasztalatok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 226 o.
- Török Ádám (1988): Konszolidációs gazdaságpolitikák nemzetközi tapasztalatai. *Közgazdasági Szemle*, 35. évf. 5. sz. 549–564. o.
- Török Ádám (1992): A tulajdonjogok közgazdaságtana és a versenypolitika. *Közgazdasági Szemle*, 39. évf. 6. sz. 550–564. o.
- Török Ádám (1993): Vállalati magatartási minták az átmeneti gazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, 40. évf. 3. sz. 228–242. o.
- Török Ádám (1994): Stratégia-e a vállalati sodródás? *Közgazdasági Szemle*, 41. évf. 10. sz. 878–889. o.
- Török Ádám (1996): *Piacműködés és iparvédelem*. A Jannus Pannonius Egyetemi Kiadó kiadása, Pécs, 181 o.
- Török Gábor (1985): Csőd és felszámolás. *Jogtudományi Közöny*, 119. évf. 6. sz.
- Varga György (1977): Vállalati nagyság és rugalmas alkalmazkodás. *Gazdaság*, 11. évf. 2. sz. 51–64. o.
- Varga György (1982): Vezetés és vállalkozás – reformlépések a vállalati rendszerben. *Külgazdaság*, 26. évf. 9. szá. 3–14. o.
- Varga Gyula (1993): A mezőgazdaság és a szövetkezetek átalakulása. *Társadalmi Szemle*, 48. évf. 4. sz. 32–41. o.
- Várhegyi Éva (1995a): *Bankok versenyben*. Pénzügykutató Rt., Budapest, 191 o.
- Várhegyi Éva (1995b): Kincstári optimizmus. *Figyelő*, 39. évf. 30. sz.
- Veress József (1986): *A veszélyhelyzethez került vállalatok és a gazdaságirányítás*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 208 o.
- Veress József (1991): Adalékok a gazdasági és a gazdaságpolitikai válság leküzdéséhez. *Aula*, 13. évf. 1. sz. 37–45. o.
- Veress József (szerk.) (1993): *Gazdaságpolitika – IV. A rendszerváltás gazdaságpolitikája*. Aula Kiadó, Budapest, 130 o.
- Vértes András (1992): A rózsaszín bumeráng. *Társadalmi Szemle*, 47. évf. 2. sz. 3–13. o.
- Vértes András–Kardos Péter (1990): Körforgás. *Külgazdaság*, 34. évf. 5. sz. 30–37. o.
- Vince Péter (1986): A vállalati szervezet decentralizálásának dilemmái. *Gazdaság*, 20. évf. 4. sz. 4–20. o.
- Vince Péter (1996): Privatizáció közben és szabályozás után. *Külgazdaság*, 40. évf. 11. sz. 4–20. o.
- Vincze János (1993): Evolúció és közgazdasági elmélet. *Közgazdasági Szemle*, 40. évf. 3. sz. 1–17. o.
- Vincze János (1996): Van-e magyar út az elméleti közgazdaságtanban? *Közgazdasági Szemle*, 43. évf. 4. sz. 331–335. o.
- Vissi Ferenc (1988): A verseny és a piac gazdaságpolitikai kérdései. *Tervgazdasági Fórum*, 4. évf. 2. sz. 9–22. o.
- Voszka Éva (1984): *Érdek és kölcsönös függőség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Voszka Éva (1988): *Reform és átszervezés a nyolcvanas években*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 383 o.
- Voszka Éva (1990): *Hármasút*. A Pénzügykutató Rt. kiadása, Budapest, 227 o.
- Voszka Éva (1991a): Homályból homályba. *Társadalmi Szemle*, 46. évf. 5. sz. 3–12. o.
- Voszka Éva (1991b): A „spontaneitástól” a „központosításig” – és tovább. *Külgazdaság*, 35. évf. 9. sz. 19–34. o.
- Voszka Éva (1992): Az ellenkezője sem igaz: a központosítás és a decentralizáció színeváltozásai. *Külgazdaság*, 36. évf. 6. sz. 4–15. o.
- Voszka Éva (1995): *Az agyaglábakon álló óriás*. A Pénzügykutató Rt. kiadása, Budapest, 240 o.
- Voszka Éva (1996): A tulajdonosváltás felemás sikerévé. *Közgazdasági Szemle*, 43. évf. 5. sz. 385–419. o.
- Wagener, H. J. (szerk.) (1998): *The History of East European Economic Thought in the Postwar Period*. Routledge, London, 400 o.
- Wiesel Iván–Wilczek Jenő (1978): *A monetáris rendszer fejlődése és a konvertibilitás*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 278 o.
- Zalai Ernő (1988): *Munkaérték és sajátérték*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 212 o.
- Zalai Ernő (1989): *Bevezetés a matematikai közgazdaságtanba*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 389 o.